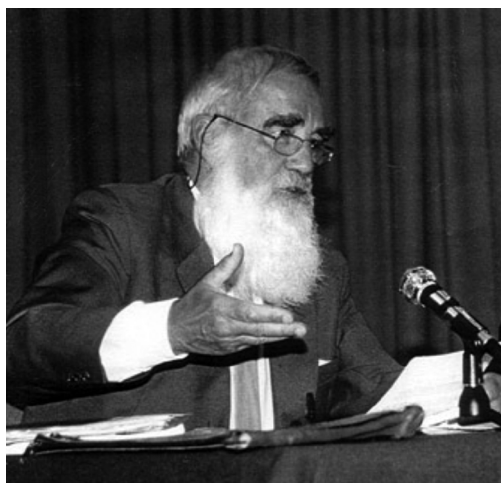

екзистенціальної соціології, соціології праці, загальної соціології, клінічної соціології, прикладної “психосоціології” та групової динаміки, соціального управління, соціології сім’ї та спорту тощо. Наведене далі інтерв’ю з професором Болль де Балем було проведене у 2010 році.

Марсель Болль де Баль

Екзистенціальна соціологія в особистостях: *Інтерв’ю з Марселем Болль де Балем*

Андрій Мельніков: Як Ви прийшли в соціологію? Як і коли Ви почули про цю науку вперше?

Марсель Болль Де Баль: Я вивчав право, здобув ступінь магістра права і став доктором у галузі права (docteur en droit) у 1953 році. Утім, мені не подобалося право, і я не хотів ставати юристом. Крім цього я вивчав економіку й здобув ступінь у цій галузі 1954 року... Але я не міг — як і мій учитель — зрозуміти процес інфляції!?! І нарешті, я був зацікавлений курсом і семінаром із соціальної економіки й отримав грант фонду Ротарі на річне навчання у Сполучених Штатах, зокрема в Чиказькому університеті. Я планував відвідувати курси із промислових відносин, тобто переважно із соціології праці і менеджменту людських ресурсів, як це назвали б сьогодні. Але фактично я багато подорожував Штатами, автостопом або переганяючи автомобілі для дилерів із Півночі на Південь чи зі Сходу на Захід. У такий спосіб у 1954–1955 роках я відвідав 48 із 52 штатів, а також Канаду і Мексику. Це й було моїм шляхом, здолавши який, я став соціологом: відкриваючи різні нові культури і також різні соціальні системи... І це значно більше сформувало мене як соціолога, ніж читання соціологічних книжок. Мені здається, вперше я почув про соціологію під час вивчення права й економіки в Бельгії,

але тоді ця наука не справила на мене враження. Так чи інакше, до кінця 1960-х дипломів із соціології в Бельгії ще не було.

Коли соціологія почала розвиватися в Бельгії наприкінці 1960-х, яка соціологія це була — позитивістська, чи структурно-функціоналістська, чи, як французька соціологія, здебільше феноменологічно зорієнтована? Хто були перші лідери бельгійської соціології того часу?

Соціологія дуже стара в Бельгії. Інститут соціології був створений у 1898-му, задовго до того як це було зроблено у Франції. Інститут було відкрито завдяки соціально зорієнтованому бізнесмену Ернесту Сольве (Ernest Solvay), і очолив заклад видатний соціолог Еміль Ваксвейлер (Emile Waxweiler). Ідея Сольве полягала в тому, що суспільні науки мають бути соціально корисними. Сьогодні б ми сказали, що він був прихильником “прикладної соціології”. Будівля цього інституту — яка і досі існує — була символічною: чимало невеличких кабінетів (спеціалізовані суспільні науки: економіка, історія, демографія, психологія, антропологія тощо), об'єднаних під “одним дахом соціології”, науки майбутніх часів... і суспільств. Я був членом цього інституту 55 років поспіль! У 1922-му інститут був об'єднаний із Вільним університетом Брюсселя. Дипломи з соціології почали видавати лише наприкінці 1960-х років. До того це був диплом із “суспільних наук”, доволі новий у ті часи.

Французька соціологія під впливом Дюркгайма тривалий час залишалася радше позитивістською, ніж феноменологічною. Фактично існує багато різних “шкіл” усередині французької соціології, а видатні лідери бельгійської соціології — це Кетле (Quetelet), Ваксвейлер, Дюпрель (Dupreel), Жанн (Janne), Ремі (Remy)...

Звісно, Кетле або Ваксвейлер — відомі вчені. А кого можна назвати лідерами останніх десятиліть? Як Ви можете схарактеризувати сучасну бельгійську соціологію, її головні напрями, теорії, тенденції?

Боюся, я не зможу відповісти на це запитання. По-перше, я вже не такий активний у бельгійській соціології. По-друге, зараз я не бачу жодного, кого можна було б назвати помітним лідером бельгійської соціології. По-третє, я не відчуваю її основних напрямів, теорій і тенденцій. Видатним керівником для мене був Анрі Жанн. Його головна книга — “Соціальні системи” [Janne, 1968]. Разом із Джорджем Гурвичем він був фундатором Міжнародної асоціації франкомовних соціологів. Його не стало 1991-го. У 1960-х ми, молоді дослідники, відчували, що Анрі Жанн був нашим справжнім лідером і лідером “брюссельської школи соціології”. Перед ним — Ваксвейлер, Дюпрель (його вчитель). Сьогодні я вже не відчуваю, що існує така “школа”.

Зараз Ви у відставці. Як довго тривала Ваша діяльність як соціолога? Яку зі своїх останніх великих праць Ви б відзначили?

Як я вже говорив, спершу я спеціалізувався в царині права й економіки. Коли я отримав грант фонду Ротарі, я спочатку намагався вивчати макро-економіку в Торонто (Канада), але з'ясував, що економетричні моделі були

надто абстрактними, кількісними, “не людськими”. Відтак, я переключився на соціальну економіку, індустріальні й людські відносини, що їх я вивчав упродовж року в Чиказькому університеті (1954–1955) із професорами Гарбісоном (Harbison), Муром (Moore) і Лорвіном (Lorwin).

Як я став соціологом? Не стільки через читання книжок і прослуховування курсів, скільки мандруючи цілий рік Північною Америкою, за межами мого рідного міста, країни і культури. І знову ж таки, в той час у моїй країні не було соціологічного ступеня. У 1955-му я почав працювати дослідником в Інституті соціології імені Сольве, зокрема в Центрі соціології праці. Приблизно у 1965-му я став його директором. Від 1980-го до 1995-го (коли я пішов на пенсію) я був обраний президентом заснованої наприкінці XIX століття Вченої ради цього інституту.

Коли я припинив свою соціологічну діяльність? Фактично я не припиняю її дотепер. Зараз я розмовляю з Вами і готую книжку з екзистенціальної соціології! Відтоді як я пішов на пенсію, я опублікував 8 книжок:

- *Voyages au coeur des sciences humaines. De la reliance* (1996). “Reliance” — моє основне оригінальне поняття, що його можна перекласти як “возз’єднання” (re-linking) або “відновлення зв’язку” (re-binding).
- *Wegimont ou le chateau des relations humaines* (1998). Мій основний курс із прикладної соціології.
- *Les adieux d’un sociologue heureux. Traces d’un passage* (1999). Мої останні настанови і моя прощальна президентська доповідь у Міжнародній асоціації франкомовних соціологів.
- *Le sportif et le sociologue. Sport, individu et société* (2000). Роздуми з приводу соціології сучасного спорту на підставі діалогу із професійним футболістом.
- *La sociologie de langue française. Un enjeu, un combat. Souvenirs d’un acteur* (2001). Моя боротьба за франкомовну соціологію.
- *Surréaliste et paradoxale Belgique. Mémoires politiques d’un sociologue engagé* (2003). Соціологічне дослідження й аналіз моєї країни... дуже цікаві сьогодні!
- *Un sociologue dans la cite* (2004). Статті та дослідження соціолога, зацікавленого повсякденними соціальними проблемами.
- *Le travail, une valeur a rehabiliter* (2005). П’ять статей, соціологічно і філософськи спрямованих на проблему праці та суспільства.

Моя остання значна книга? Вона готується до друку, і, як Ви могли помітити, це буде книга з екзистенціальної соціології.

Якою Ви уявляли чиказьку соціологію і взагалі американську культуру в середині 1950-х? Чи відчувалося тоді домінування теорії Парсонса?

На жаль, я не сможу дати цікаву відповідь на це запитання. Тоді я більше цікавився промисловими відносинами і соціальним управлінням, ніж соціологією. Тому я не відчував впливу Парсонса. У той час я не зустрічав ані Парсонса, ані його послідовників. Мої інтереси були радше практичними, ніж теоретичними. Можливо, тому — значно пізніше — я відчув необхідність створення екзистенціальної соціології (не знаючи про її виникнення і роз-

виток у 1970-х роках у США), що видавалася менш абстрактною і ближчою до інтересів людей, їхніх почуттів та емоцій. У 1950-х чиказька соціологія, як я сприймав її, була доволі незвичною, радше мікро-, ніж макросоціологічно зорієнтованою, — справжнє дзеркало американської культури з її алергією на соціалізм, — і обстоювала (через такі сервісні клуби, як Rotary, Lions і Kiwanis) позицію соціального капіталізму (послуга вища за прибуток). Багато соціологів підтримували такий розвиток капіталістичного суспільства.

Хотілося б тепер децю докладніше стинитися на Вашій концепції екзистенціальної соціології. Із чого все починалося? Коли і як ідея екзистенціальної соціології вперше виникла у Вас?

У 1985 році в Брюсселі, до завершення Конгресу Міжнародної асоціації франкомовних соціологів я готував президентську доповідь, в якій мав викласти свою особисту концепцію соціології та окреслити функції соціолога. Головна тема Конгресу звучала так: “1984... і що? Індивід і соціальна машина” (1984 ...and so what? The individual and the social machine). Моя доповідь мала назву “Соціологія... і людина. Я бачив навіть щасливого соціолога” (за назвою популярного кінофільму тих часів “Я бачив навіть щасливих циган”). Готуючи цю доповідь, я згадав про свій шлях через індустріальну соціологію, соціологію праці, загальну соціологію і психосоціологію. Я згадав, що був розчарований занадто абстрактною, недостатньо “людською” соціологічною наукою, основними тенденціями соціології, більше пов’язаними із соціальними структурами, соціальними інститутами і соціальними рухами, ніж з людьми, їхніми екзистенціальними проблемами і переживаннями (народження, кохання, життя, смерть...). Упродовж багатьох, багатьох років я боровся за побудову мостів між психологією і соціологією, соціальною психологією і психосоціологією, між двома факультетами, на яких я читав лекції: факультетом психології і педагогіки та факультетом соціальних наук. Головним аспектом, над яким я працював, було поняття reliance, тобто “возз’єднання” або “відновлення зв’язку”: я націлювався на возз’єднання психологічних і соціологічних теорій і практик, особливо через “дослідження дії” (action research). Ідея “екзистенціальної соціології” виникла в процесі синтезу моїх поглядів, концепцій і професійної практики... Можливо, я був підсвідомо детермінований моїм раннім вивченням екзистенціалізму й екзистенціальної філософії — Сартра, Камю, де Бовуар та ін., які справили на мене дуже глибоке враження... Я маю зізнатися, що нічого не знав тоді (у 1985-му) про рух екзистенціальної соціології у США... Ви зробили для мене це відкриття торік! Я лише виявив, готуючи ту доповідь, що мій колега і друг Едвард Тірікьян написав кілька статей і книжок стосовно відносин між екзистенціалізмом і соціологією, але він ніколи не говорив про “екзистенціальну соціологію” як таку. Я гадав, що був першим, хто ввів це поняття. І це було справедливо..., принаймні, для франкомовної соціології.

У чому полягають головні принципи Вашої екзистенціальної соціології? Напевно, перший із них — ідея формування екзистенціальної соціології шляхом возз’єднання соціології і психології як доволі роз’єднаних наук? Якими були

реакція, думки, критика колег з приводу Вашого проекту екзистенціальної соціології?

Ви маєте рацію. Моя перша мета полягала в тому, щоби возз'єднати дві дисципліни (котрі визначають як так звані гуманітарні науки), відновити зв'язки між соціологією і психологією, що їх я вважав надто розділеними науками і практиками, зробити соціологію більш “людською”, більш живою, більш “екзистенціальною”... Ви знаєте про важливість для мене поняття *reliance*, яке я розглядаю як основний концептуальний елемент на шляху побудови екзистенціальної соціології. Фактично мій проект полягав і полягає у відновленні зв'язків між багатьма царинами соціологічної роботи: між теорією і практикою (через прикладну і клінічну соціологію); дослідженням і дією (через дослідження-дію); соціологією і психологією (через психо-соціологію і життєві історії); соціологією і філософією (через феноменологічний і розуміючий підходи); викладанням і навчанням (через групову динаміку); між факультетами психології і соціальних наук (через створення нової кафедри під назвою “Соціальна психологія і психосоціологія” на факультеті психології і кафедри “Прикладна соціологія” на факультеті соціальних наук). Я написав низку статей на ці теми.

Реакція моїх колег? Радше ввічлива, але при цьому байдужість чи ігнорування (ніби це їх не стосується)... Я був недостатньо класичним, не вписувався в їхні “академічно правильні” підходи... Жодної критики, тільки дружні компліменти під час приватних розмов... Щойно я пішов на пенсію (1995-го), вони швидко вирішили закрити кафедру і скасувати більшість моїх навчальних курсів... (є відома пісня Гі Беара — “celui qui dit la verite, il doit etre execute”, “хто говорить, що істина має бути знищена...”).

Та все одно виходить, що Ви по-справжньому втілили свій проект екзистенціальної соціології, створивши дві нові кафедри? Яка дослідницька робота і який тип навчання мали місце на цих кафедрах?

Я ніколи не думав саме в таких термінах, але гадаю, що можна відповісти ствердно. Ці дві події — створення кафедр і втілення мого соціологічного проекту — були синхронними паралельними напрямками, що невдовзі перетнулися (цікавий парадокс!). Іншими словами, я боровся за возз'єднання психології і соціології, починаючи з мого першого призначення лектором на факультеті психології у 1959-му році (курс “Соціологія праці”). У 1972-му я створив кафедру. Моя президентська доповідь, що синтезує мою теорію і практику, з'явилася 1985-го.

Я створив чимало курсів, семінарів і практичних (професійно-спеціалізованих) навчальних занять. Мій головний навчальний курс називався “Психосоціологічний підхід до сучасного суспільства” і ґрунтувався на аналізі чотирьох діалектичних зв'язків: між психологією і соціологією; причиною (*reason*) і свободою; теорією і практикою; *reliance* (возз'єднанням) і *deliance* (роз'єднанням). Не менш важливим був курс “Психосоціологія організацій”. Крім цього було багато семінарів із групової динаміка: лідерство, комунікація, переговори, інтерв'ю, прийняття рішень, групові обговорення, психопедагогічне навчання тощо.

Я здійснив конче важливе дослідження прагнень бельгійців до *reliance sociale* (соціальне возз'єднання), а саме у сферах зайнятості, освіти та медицини, зокрема завдяки експериментальним дослідженням-діям.

У Вашій президентській доповіді, що містила синтез екзистенціальної соціології [Bolle De Bal, 1986], Ви виокремили шість тем, що лежать в основі цієї соціологічної “утопії”, як Ви самі назвали її, зокрема:

1. Екзистенціальна соціологія як фундаментальна теорія.
2. “Reliance” як центральне поняття (концепція).
3. Дослідження-дія як необхідний, засадовий спосіб досліджень.
4. “Соціаналіз” (*socianalysis*) як фундаментальна практика для соціологів.
5. Плюралізм моделей у соціології.
6. Клінічна, або прикладна соціологія як вельми перспективна царина досліджень, дій і навчання.

Хотілося б обговорити ці елементи та їхній взаємозв'язок. Дозвольте розпочати з першого принципу: екзистенціальна соціологія як фундаментальна теорія.

Екзистенціальна соціологія, яку я розвиваю, наголошує важливість *особистості* (віднесена/возз'єднана людина, а не ізольована людина капіталістичних і соціалістичних суспільств) і *актора* (активна, залучена людина). Це має бути *гуманістична* (Роджерс), а не позитивістська (Скіннер) соціологія. Вона має надихатися п'ятьма основними принципами:

1. Це має бути *розуміюча* (Вебер) і *феноменологічна* (Мосс) соціологія.
2. Вона має розвивати тісну співпрацю та взаємообмін з іншими гуманітарними дисциплінами, такими як психологія, філософія і література (використовувати чи адаптувати їхні підходи й дані).
3. Вона має звернути особливу увагу на динаміку *первинних груп*, у яких розвинена *складна і часто парадоксальна діалектика* взаємодії між людьми, спільнотами і суспільством.
4. Вона має акцентувати необхідність радше *якісних* (наприклад “життєві історії” та “парадокси”), ніж кількісних методів.
5. Вона має бути *діалектичною*, принаймні у формах і модальностях, запропонованих Джорджем Гурвичем, і понад те, *діалогічною* (Морен), що об'єднує поняття одночасно антагоністичних, протилежних і взаємодоповняльних реальностей.

Така соціологія має приділити неабияку увагу суб'єктивності, ірраціональності й афективності у своїх моделях, оскільки все перелічене — це підмурук людської екзистенції. Цей заклик стосується нових понять, концепцій, методів дослідження, соціальних дій та академічного навчання.

Перейдемо до другого принципу екзистенціальної соціології: “reliance” як центральне поняття (концепція).

Ви знаєте важливість для мене (і, я певен, для соціології) поняття, яке французькою я називаю — *reliance*. Це поняття не потрібно плутати з

англійським терміном “reliance” (довіра, надія), а перекладати як “возз’єднання”, “відновлення зв’язку”. Основна ідея тут така: ми живемо в суспільстві, де соціальні й людські зв’язки перебувають у процесі руйнації (“самотня юрба”, одного разу описана американським соціологом Рисменом). Я вважаю, що ми переживаємо роз’єднання або розрив зв’язків соціальної системи, яку я називаю суспільством *de-liance*: люди більше не пов’язані ані із собою (психологічний *deliance*), ані з іншими людьми (соціальний *deliance*), ані з навколишнім середовищем (культурний, екологічний або космічний *deliance*). Як реакція на цю ситуацію у людей розвиваються потреба і глибоке прагнення *re-liance*, *відновлення* втрачених зв’язків і відносин.

Я гадаю, що ці поняття важливі для побудови екзистенціальної соціології, оскільки вони стосуються самого ядра людського існування в сучасному світі. Це психосоціологічні поняття, що допомагають зрозуміти соціальні й людські проблеми сьогоденних суспільств. Вони важливі для об’єднання або возз’єднання, зв’язування або відновлення зв’язків психологічних, філософських і соціологічних підходів, суб’єктивності та об’єктивності, сутності й існування, дослідження й дії.

Остання дихотомія являє собою третій принцип Вашої екзистенціальної соціології — дослідження-дія як необхідний, засадовий спосіб досліджень.

“Дослідження-дія” — новий і вельми перспективний метод дослідження для соціологічної науки. Він необхідний при побудові екзистенціальної соціології, оскільки відповідає на проблеми людей, груп і спільнот у нашому надто раціональному суспільстві. Фактично цей метод спрямований на поєднання того, що традиційне, класичне дослідження зазвичай розділяє: теорії і практики; дослідження і дії; психологічних і соціологічних фактів; розуму й емоцій; знання в процесі концептуалізації та реальності в процесі конструювання. Головна ідея полягає в тому, що коли хтось проводить соціологічне дослідження, наприклад інтерв’ювання, він здійснює дію стосовно соціальної і людської системи, яку він має намір проаналізувати. Ця система тією чи іншою мірою змінюється під впливом утручання дослідника. Після зустрічі люди вже не ті, якими були: їх, можливо, зачепили поставлені запитання, і вони можуть ставити собі нові, можуть по-новому сприймати своє середовище. Саме тому було запропоновано об’єднати в одній ідеї *дію* в процесі *дослідження*, вивчити “дію дії” в процесі виробництва соціологічного знання, що утвердило б фундаментальну концепцію *дослідження-дії*, котра стає дедалі поширенішою практикою в соціології. Ці наміри спрямовані на відновлення зв’язку між соціологічними дослідженнями і соціальною роботою, між університетами і зовнішнім світом, між різноманітними гуманітарними науками, між дослідниками і досліджуваними системами, між фундаментальними і прикладними дослідженнями, між дослідником як таким і його особистими відчуттями. Разом із тим це інструмент для наукової еволюції й інструмент для соціальних змін. Дослідження-дія передбачає зростання можливостей відносинних та інтелектуальних можливостей соціальних акторів, тобто їхньої здатності управляти розвит-

ком соціальних систем, в яких вони живуть. У цьому сенсі йдеться про застосування нової форми прикладної соціології, яку я називаю соціаналіз.

З Вашої точки зору “соціаналіз” має бути фундаментальною соціологічною практикою (четвертий принцип екзистенціальної соціології).

Коли ми говоримо про *дослідження-дію*, ми перебуваємо в полі екзистенціально-соціологічного *дослідження*. Тепер ми переходимо в інше поле, що доповнює екзистенціально-соціологічну *дію*. У цьому полі я обстоюю побудову нової і вельми перспективної моделі соціологічного втручання з науковими і клінічними претензіями, котру я і називаю *соціаналізом*. Ця модель має співвідноситися із соціологією таким саме чином, як співвідносяться психоаналіз і психологія. Відношення соціаналізу до соціальної системи має бути подібним до відношення психоаналізу до індивіда як системи, тобто допомагати проаналізувати внутрішні суперечності, зрозуміти їх, управляти ними, допомагати усвідомити свій розвиток на підставі власних цінностей, а не цінностей чи то соціаналітика, чи то психоаналітика.

Ця нова форма соціологічної роботи — спроба відгукнутися на бажання багатьох соціологів впливати на становлення соціальних систем, соціальних структур, соціальних рухів, іншими словами — їхнє бажання влади. Але ця форма виходить за межі функцій соціального консультування, практичного розв'язання соціальних проблем, продажу різноманітних соціотехнік, а також практик того чи іншого виду прикладної соціології. Соціаналітик має уникати двох методологічних та ідеологічних небезпек: повного дистанціювання і повного злиття із соціальною системою. Бути не надто абстрагованим і не надто залученим. Не наближатися надміру ані до панівної еліти, ані до її революційних опонентів.

Звісно, тут увиразнюється те, що знає кожен соціолог: як учений і як громадянин він завжди має бути обережним стосовно ідеологічних та етичних проблем, пов'язаних із його втручанням у соціальну сферу. Він має обирати між трьома можливими діями: консервативною (*orthopedical*), революційною (*demiurgical*) або маєвтичною. Гадаю, треба вибирати третій варіант — у цьому разі соціаналітик допомагає соціальним системам краще зрозуміти свої дисфункції, допомагає їм усвідомити баланс між внутрішніми та зовнішніми соціальними силами. Як сказав один румунський соціолог напередодні падіння залізної завіси: “Це має сприяти розробленню науки і практики соціальної негентропії”.

Схоже, що соціаналіз близький до таких напрямів, як клінічна і публічна соціологія (як називає свій підхід новий президент Міжнародної соціологічної асоціації Майкл Буравой). Чи використовували Ви самі соціаналіз і чи знайомі з досвідом його застосування іншими соціологами? А якщо це так, то могли б Ви навести кілька прикладів?

Перш ніж відповісти на Ваше запитання, дозвольте запитати — яким є смисл і зміст “публічної соціології”?

Конче цікавий той факт, що Ви не знайомі з цим підходом! Головна ідея публічної соціології, що стала вельми поширеним напрямом сьогодні, полягає у спробі виходу за межі академічної науки та налагодження зв'язків між соціологами і широкими суспільними колами. Публічні соціологи на чолі з Майклом Буравим (який, до речі, очолював американську, а тепер очолює і міжнародну соціологічну асоціацію), намагаються зробити соціологію зрозумілою і потрібною не тільки для самих соціологів, а й для недосвідченої “публіки”. Тематичний контекст публічної соціології становлять проблеми соціальної та політичної активності, громадянського суспільства, суспільних рухів тощо.

Дуже Вам вдячний, що відкрили для мене існування “публічної соціології”, про яку я раніше ніколи не чув! Ви чудовий посередник між американськими та європейськими соціологами!

Ви запитуете, чи близький соціаналіз до публічної соціології? І так, і ні. Так, оскільки соціаналіз є способом зробити соціологію ближче до суспільних проблем і турбот, намагатися допомогти суспільним менеджерам і очільникам вирішувати свої людські й соціальні проблеми. Ні, оскільки публічна соціологія, наскільки я зрозумів, є більш загальною теорією і практикою, яка намагається запросити академічних американських соціологів, змусити їх не боятися забруднити свої руки (як сказав Жан-Поль Сартр) і вдаватися до політичних дій. У франкомовній соціології поняття “публічна соціологія” взагалі не використовують. Проте мій Бельгійський інститут соціології Сольве, заснований наприкінці XIX століття, був свого роду інститутом публічної соціології, задовго до недавнього американського руху. Мета інституту полягала в тому, щоб здобути соціологічне знання, корисне для людей, які ухвалюють рішення. Це не називалося саме “публічною соціологією”, але ідея була майже така сама. Моя концепція соціаналізу також має розглядатися в цій перспективі.

Чи близький соціаналіз до клінічної соціології? Так. У рамках франкомовної соціології я намагаюся розвинути поняття клінічної соціології, яке означає, що здобуття соціологічного знання іноді може бути більш ефективним на підставі аналізу індивідуальних випадків, ніж на основі опитувань громадської думки, радше за допомогою якісних, а не кількісних методів. Я пожертвував певну суму грошей своєму університету на створення кафедри “клінічної соціології”, але моїм академічним колегам не зовсім сподобалося це поняття (на їхню думку, надто близько до терапевтичних перспектив), і назву змінили на “соціологічне й антропологічне втручання (intervention)”. Ясна річ, соціаналіз у моїй концепції є одним із важливих вимірів клінічної соціології.

Чи міг би я назвати імена кількох соціаналітиків? Деякі соціологи та психоаналітики використовують таку кваліфікацію. В англійській науці — Елліот Жак (Elliott Jaques), який називає себе “соціаналітиком”. У франкомовному світі: Жерар Мендель (Gerard Mendel), який називав себе “соціопсихоаналітиком”; Макс Пажес (Max Pages) — соціопсихолог; але радше навіть Ван Бокстел (Van Bockstael) — справжній соціаналітик, а також Джордж Лапассад (Georges Lapassade). Останній із названих і його команда визначали себе як “революційні соціаналітики”, але їхня аудиторія швидко

зменшувалася через відсутність організації або інституту, які б були ладні мати у своїх стінах таких неспокійних соціологів... Саме тому я обстоював свого роду “еволюційний” соціаналіз — реформи замість революції...

Інших соціологів також можна назвати соціаналітиками, навіть якщо вони не вживають цей термін: Мішель Крозьє (соціоорганізаційні втручання), Ален Турен (соціоісторичні втручання). Обидва ці дослідники вважають, що соціологи мають працювати над розвитком потенціалу відносинневого та інституціонального потенціалу груп, організацій і соціальних рухів.

Чи використовував я сам соціаналітичний підхід? Так, звісно. У найрізноманітніших ситуаціях: як соціальний консультант, як дослідник-діяч, як викладач у процесі викладання/навчання, натхненний теоріями і практиками групової динаміки Левіна і Роджерса.

Дозвольте перейти до обговорення наступного, н'ятого принципу екзистенціальної соціології, який Ви визначаєте як “плюралізм моделей для майбутньої соціології”.

Соціаналіз — лише одна із можливих моделей реалізації професії соціолога. Прикладна соціологія (однією з форм якої є соціаналіз) завжди має бути, на мою думку, доповненням до фундаментальної соціології.

Професія соціолога багатомірна за своїми функціями, ролями, кар'єрним утіленням і завданнями.

Плюралізм функцій: соціолог може бути продуцентом знання, аналітиком соціальних рухів, детектором соціальних суперечностей, посередником у розв'язанні соціальних конфліктів тощо.

Плюралізм ролей: соціолог може бути дослідником, консультантом, актором, критиком, аналітиком, учителем тощо.

Плюралізм кар'єр: дослідження, освіта, менеджмент, анімація, соціальний сервіс тощо.

Плюралізм завдань: оцінювання ризику, смисл соціальної еволюції, допомога суспільній свідомості тощо.

Потрібно розрізнати й одночасно розвивати два різні підходи у професії соціолога: доносити свою істину до суспільства і соціальних акторів; допомагати соціальним акторам самим знаходити істину своїх соціальних систем. Дуже сподіваюся, що ці два підходи могли б у майбутньому вибудувати найкращий діалог між собою. Це — частина проекту екзистенціальної соціології, як я його собі уявляю.

Що Ви розумієте під шостим принципом екзистенціальної соціології — клінічна, або прикладна соціологія як вельми перспективна царина дослідження, дії і підготовки студентів. Як Ви співвідносите клінічну, прикладну соціологію і соціаналіз?

Що стосується підготовки професійних соціологів, то можу сказати, що багато років поспіль я боровся за розвиток нових форм навчання. Традиційна освіта була надто сильно прив'язана до фундаментальної й теоретичної соціології. Зрештою університети — принаймні в моїй країні та у

Франції — випускали дуже добрих теоретичних дослідників соціологів, але не існувало жодних випробувальних періодів, щоб дати їм академічні робочі місця на тривалу перспективу. Коли наші студенти отримували свої дипломи та йшли в пошуку роботи за межі університету (де для них не було вільних місць), їх запитували, чи є в них якісь психосоціологічні навички (групові дискусії, інтерв'ювання, лідерство, розвиток чутливості, групові переговори, інституціональний аналіз, екзистенціальна емпатія тощо). Нічого теоретичного. Головним чином, здібності у царині відносин, прагматичні здібності, що дають змогу втягуватися в інституціональний та екзистенціальний розвиток. Саме тому я був фундатором нового диплома з “прикладної соціології” у моєму університеті. Ця спеціальність робила акцент на конкретних здібностях людини, яка в майбутньому стане соціологом. Вона була зосереджена на практичному і професійному навчанні на підприємствах, у групах і асоціаціях упродовж тривалих періодів, а також на вивченні групової динаміки. Справжня підготовка з екзистенціальної соціології, звісно.

Якщо ж говорити про співвідношення прикладної, клінічної соціології і соціаналізу, то для мене останній підхід являє собою одну з форм клінічної соціології, яка, своєю чергою, є однією з форм прикладної соціології. Застосовуючи ці нові та важливі способи професійно-технічного навчання соціологів, ми намагаємося випускати соціально підготовлених акторів, здатних на проведення необхідних соціальних змін.

Дозвольте поставити кілька загальних запитань про екзистенціальну соціологію. Багато соціологів, подібно до філософів, психологів, антропологів, розглядають екзистенціальний підхід як перегорнену сторінку в історії науки та філософії. Вони говорять, що екзистенціальна думка була популярна до 1970-х, і тепер вона неефективна в поясненні сучасного світу і суспільства. Що Ви думаєте про таку точку зору, і яке Ваше бачення майбутнього екзистенціального підходу загалом і екзистенціальної соціології зокрема?

Мушу сказати Вам, що категорично не згоден із такою оцінкою. Я дам дві різні відповіді — філософську і соціологічну.

На філософському рівні: екзистенціально-феноменологічний підхід дістав повторний імпульс розвитку 1968-го (особливо у Франції, але також і в багатьох країнах світу) як необхідну відповідь на структуралістське домінування (Фуко, Альтюссер, Леві-Стросс, Еріксон, Якобсон, Соссюр, Лакан та ін.), як нескінченна битва проти надто абстрактного “наукового” і недостатньо людського бачення людського існування.

На соціологічному рівні: я борюся проти згубних (на мою думку), так званих когнітивних підходів у сучасній психології та соціології. Вони занадто абстрактні, роблять із людей роботів або перетворюють їх на об'єкти, що підлягають “науковому” аналізу й управлінню, детерміновані й позбавлені емоцій (які мають бути нівельовані). Я знаю, що перебільшую, але такі мої наукові емоції й почуття... Принаймні не так давно я написав низку статей, що показують важливість і ефективність екзистенціального підходу в найрізноманітніших царинах: життєві історії (Bolle De Bal, 2003; 2004); соціологія таємного (Bolle De Bal, 2000); соціокультурна анімація (Bolle De

Val, 2004); менеджмент людських ресурсів (Bolle De Bal, 1995); соціологічне втручання, зокрема в країнах, що розвиваються, які стикаються із західною сучасністю (Bolle De Bal, 1997). Посилання на ці праці можна знайти в моєму CV на персональному сайті (www.ulb.ac.be/socio/bolledebal/). Тепер Ви розумієте мою впевненість у тому, що екзистенціальні підходи, більш ніж коли-небудь, необхідні для осмислення соціальних проблем сучасного суспільства і заслуговують права дивитися в майбутнє, очікуючи плідної діяльності.

Що (і кого) Ви маєте на увазі, коли кажете про “когнітивні” підходи у психології і соціології?

Я маю на увазі дослідження і розуміння людського мислення, особливо засобами нейронаук. Докладну інформацію з цієї теми можна знайти у Google, якщо ввести запит “когнітивні науки”.

Коли Ви говорите, що екзистенціально-феноменологічний підхід був ревіталізований у 1968-му, Ви маєте на увазі глобальні студентські виступи і рухи за права і свободи?

Так. Символічно і з наукової точки зору, звісно. Найпопулярнішими в той час були Маркузе, Морен, Турен (у французькій соціології).

Оскільки я також відношу себе до екзистенціальної соціології, у мене склалася стійка думка, що цей підхід найбільш адекватний для дослідження сучасного суспільства, оскільки сьогодні спостерігаються ознаки глобальної кризи смислу, тобто духовної кризи або екзистенціального вакууму. Ідеться радше не про локальні, “онтичні” смисли, такі як боротьба з бідністю, хворобами, екологічними проблемами тощо (ми знаходимо ці цінності у “Цілях розвитку тисячоріччя” ООН, і вони, ясна річ, конче важливі), а про “онтологічну” кризу тотального сенсу життя людей і сенсу існування світового людського суспільства загалом. Тут ми могли би сказати, що екзистенціальна соціологія є найліпшим підходом для дослідження кризового суспільства. Що Ви думаєте про це?

Згоден із Вами. Криза сучасного суспільства є фінансовою, економічною, соціальною, але також глибоко культурною і психосоціологічною. Саме тому екзистенціальна соціологія — важлива дисципліна, необхідна для розуміння і подолання цієї культурної кризи.

Крім аналізу культурної і соціальної кризи, яких ще важливих цілей повинна намагатися досягти екзистенціальна соціологія, які соціальні проблеми вона має допомогти розв'язувати? І ширше, як Ви визначаєте загальні принципи екзистенціальної перспективи (загальні для соціології, філософії, психології тощо)?

Екзистенціальна соціологія не стільки має вказувати на те, що потрібно робити для “розв'язання” соціальних і культурних проблем, скільки допо-

магати аналізувати, розуміти й управляти ними. Які це проблеми? Соціологічні проблеми людського життя та існування, звісно. Наприклад:

- проблеми народження (*біоетика*): аборти, штучне запліднення, клоонування, контрацепція, еugenіка тощо;
- проблеми життєвого розвитку: транссексуальність, донорство органів, самотність, стрес тощо;
- проблеми кохання: шлюби, розлучення, гомосексуалізм. Люк Феррі нещодавно видав дуже цікаву книгу французькою мовою під назвою *La revolution de l'amour*. Він вважає, що кохання є новою соціальною революцією, яка прийшла на зміну старій раціональній революції (революції розуму);
- проблеми смерті (те, що я *називаю* танатоетикою): евтаназія, самогубство тощо.

Усі ці проблеми, звісно ж, розглядаються із соціологічної точки зору...

Який основний смисл Ви вкладаєте в термін “екзистенціальний”?

Ваше запитання дуже широке, можливо, навіть занадто широке. Щоб відповісти на нього, я думаю, найслухніше також звернутися до *Google* і прочитати там дефініцію цього терміна, яку я поділяю.

Перший аспект терміна — фокусування не на висуванні гіпотез про людську сутність, а на питанні *конкретного людського існування й умов (conditions) цього існування*, а також підкреслення того, що сутність людини зумовлюється життєвим вибором. Але навіть при тому, що в екзистенціалізмі пріоритетом має бути конкретна індивідуальна екзистенція, певні умови зазвичай вважають “ендемичними” для людської екзистенції як такої.

Що являють собою ці умови, найкраще можна зрозуміти у світлі значення слова “екзистенція”, що походить від латинського “*existere*”, яке означає “бути поза”, “з’являтися”, “виникати” (*ex-istere*). Людина існує у стані дистанції від світу, всередині якого вона, утім, залишається. Ця дистанція становить те, що дає людині змогу здійснити проекцію смислу в неупереджений світ у-собі. Така проекція смислу залишається тендітною, постійно перебуває під загрозою руйнації внаслідок різноманітних причин — від трагедії до надзвичайних моментів. Така руйнація залишає нас віч-на-віч з оголеною безсенсовістю світу, і наслідки цього можуть бути дуже серйозними.

Саме з огляду на уявлення про руйнівне усвідомлення безсенсовості Альбер Камю (один із моїх улюблених мислителів) стверджував у своєму “Міфі про Сизифа”, що “є тільки одна по-справжньому серйозна філософська проблема, і це проблема самогубства”. Хоча “настанови” проти можливих негативних наслідків такого стибу зіткнення з безсенсовістю відрізняються — від релігійної “стадії” Кіркегора до протистояння абсурдові у Камю, більшість екзистенціалістських філософів переймаються тим, щоб допомогти людям уникати тих життєвих шляхів, які постійно обтяжені небезпечною руйнування всього значимого. Можливість руйнування всього значимого призводить до загрози *квієтизму*, що глибоко суперечить екзистенціалістській філософії. Як уже зазначалося, можливість самогубства робить всіх людей екзистенціалістами. Тут ми повертаємося до моєї відповіді на

Ваше попереднє запитання. Засадові концепти або поняття, що формують екзистенціальний підхід у соціології, психології та філософії: страх, свобода, кохання, смисл (reason), автентичність, дослідження, дія, взаємодія тощо.

На завершення нашого інтерв'ю що б Ви хотіли сказати молодому поколінню соціологів, зокрема у пострадянському просторі?

Я дуже хотів би, щоб вони прочитали це інтерв'ю, зацікавилися екзистенціальною соціологією, спробували втілити її в реальність через соціальні та наукові дії, про які я говорив. Соціологія — дивовижна професія (коли громадянам дошкуляють соціальні проблеми, у соціолога завжди є робота). Ніколи не забувайте про важливість людської особистості, людського життя...

Дякую Вам за інтерв'ю!

Наостанок хотілося б зазначити, що обговорення ідей М.Болль де Баля вможливує уявлення поточного стану екзистенціальної соціології, котра являє собою кілька сформованих, але не пов'язаних між собою концепцій. За умови подальшої інтеграції цих концепцій, вони здатні виконати функцію теорії (парадигми), яка щонайкраще відповідає викликам сучасного суспільства. При цьому екзистенціальна соціологія М.Болль де Баля має всі необхідні характеристики, аби стати одним із ключових елементів у такому всеосяжному, системному об'єднанні екзистенціально-соціологічної думки і привнести в неї нову, нестандартну теоретико-методологічну перспективу стосовно соціального існування людини.

Джерела

- Баева Л.В.* Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиология истории / Баева Л.В. — Астрахань : Изд-во Астрахан. гос. ун-та, 2004. — 277 с.
- Зинюк А.В.* Воздействие телевидения на коммерциализацию современного спорта / А.В. Зинюк // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства.* — 2009. — Вип. 15. — С. 534–539.
- Райда К.Ю.* Историко-философское исследование постекзистенциалистского мышления / Райда К.Ю. — К. : Укр. Центр духов. культуры, 1998. — 216 с.
- Романовский Н.В.* О современном этапе развития социологии / Н.В. Романовский // *Социологические исследования.* — 2007. — № 1. — С. 22–31.
- Романовский Н.В.* Современная социология: детерминанты перемен / Н. Романовский // *Социологические исследования.* — 2009. — № 12. — С. 26–35.
- Штомпка П.* В фокусе внимания повседневная жизнь. Новый поворот в социологии / П. Штомпка // *Социологические исследования.* — 2009. — № 8. — С. 3–13.
- Bolle De Bal M.* La sociologie... et la personne? Ou j'ai même rencontré un sociologue heureux / M. Bolle De Bal // *Bulletin de l'A.I.S.L.F.* — 1986. — № 3. — P. 115–148.
- Bolle De Bal M.* De l'esthétique sociale a la sociologie existentielle: sous le signe de la reliance / M. Bolle De Bal // *Sociétés.* — 1992. — № 36. — P. 169–178.

Bolle De Bal M. L'égalité des chances de carrière en milieu bancaire: recherche-action, socialanalyse et sociologie existentielle / *M. Bolle De Bal* // Revue Internationale de Psychosociologie. — 1995. — № 3. — P. 147–162.

Bolle De Bal M. Au cœur d'une sociologie existentielle. Les secrètes ambivalences du secret / *M. Bolle De Bal* // Secret et lien social / [A. Petitat] (sous la direction de). — Paris : l'Harmattan, 2000. — P. 49–60.

Bolle De Bal M. Le récit de vie, pierre d'angle de la sociologie existentielle / *M. Bolle De Bal* // Le récit biographique. Fondements anthropologiques et débats épistémologiques / [J.-Y. Robin, B. De Maumigny-Garban, M. Soëtaud]. — Paris : l'Harmattan, 2004. — P. 157–168.

Existential Sociology / [Ed. by J. Douglas, J. Johnson]. — Cambridge : Cambridge University Press, 1977.

Janne H. Le système social / Janne H. — Bruxelles : Ed. de l'Institut de Sociologie, 1968.

The Existential Self in Society / Ed. by J. Kotarba, A. Fontana. — Chicago : The University of Chicago Press, 1984.

Tiryakian E. Sociologism and Existentialism : Two Perspectives on the Individual and Society / Tiryakian E. — Englewood Cliffs ; N. J. : Prentice-Hall, 1962.

Tiryakian E. Existential Phenomenology and the Sociological Tradition / E. Tiryakian // American Sociological Review. — 1965. — Vol. 30, № 5. — P. 674–688.

Tiryakian E. The Existential Self and the Person / E. Tiryakian // The Self in Social Interaction / Ed. by K. Gergen, C. Gordon. — N. Y. : John Wiley and Sons, 1968. — Vol. I. — P. 75–86.

Tiryakian E. Structural Sociology / E. Tiryakian // Theoretical Sociology: Perspectives and Developments / Ed. by J. McKinney, E. Tiryakian. — N. Y. : Appleton-Century-Crofts, 1970. — P. 111–135.